

Mihaela Koletnik

Pedagoška fakulteta v Mariboru

UDK 811.163.6'282.2'342.42 (Goriško)

Razvoj soglasnikov v slovenskogoriškem narečju

O V okviru slovenskogoriškega narečja panonske narečne skupine razločujemo vzhodno in zahodno slovenskogoriško podnarečje.¹ Samoglasniški sistem vzhodnega slovenskogoriškega podnarečja, ki ohranja kolikostno nasprotje, je enak prekmurskemu, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju pa so mlajša daljšanja akutiranih samoglasnikov povzročila nastanek novih dvoglasnikov in izgubo kolikostnega nasprotja. V soglasniškem sistemu med njima ni bistvenih razhajanj.²

1 Soglasniški sistem slovenskogoriškega narečja obsega zvočnike *l, r, m, n, j, ĵ, v* (z variantama *f* in *ɥ*) ter nezvočnike *p, t, k, s, š, b, d, g, z, ž, č, f, c, x*.

1.1 Zvočniki

1.1.1 Fonem /l/

V slovenskogoriškem narečju praslovanski velarni *l*, ki se je razvil pred zadnjimi samoglasniki *a, o, u, y, ɔ* in *ɔ* (skupina *la*),³ praslovanski srednji *l*, ki se je razvil pred sprednjimi samoglasniki *e, ě, e, i* in *ɛ*,⁴ in praslovanski *l'*, ki je nastal ali po asimilaciji iz *l̥* ali pa naravnost iz *l̥* za labiali *p, b, v* in *m*,⁵ sovpadajo v srednji *l*:

č'lu:ovek, ka'di:jlo, 'lü:ič, 'mie:gl̥a, že'lo:ɥdec; 'lie:xki, ma'li:na, m'le:i̯ko, m'li:eti, p'le:sali; 'die:tela, k'ra:l, 'ku:oplen, 'zie:m̥la (V); *grab'l̥aje, 'ilofca, k'lo:ɥp, m'la:d̥j, o'lj̥pč̥j, p'li:k; g'le:dan, k'leplen, k'le:iš̥j, 'lešnik, m'li:n, vo'zil̥j; k'li:č, k'ra:l, pe'l̥l̥i, p'li:ča* (Č).

Palatalni *l' ← lj* je ohranjen v besedah *olje* in *zelje*:⁶ *'u:ol̥je, 'zie:l̥je* (V); *'ol̥je, 'ol̥jove* (prid.), *'zel̥je* (Č). V srednji *l* je prešel tudi *l'* pred soglasnikom: *gos'ti:l̥na, s'ta:l̥no, 've:lp, 'ze:lxano* (V); *'bo:l̥nica, 'fo:lgalo, ka'za:l̥ca* (rod. ed.), *s'pa:l̥nica* (Č). Končni velarni *l* je skoraj na celotnem slovenskem ozemlju prešel v *-ɥ*,⁷ v slovenskogoriškem narečju pa je dal naslednje odraze:⁸

¹ Raziskava slovenskogoriškega narečja (Koletnik, 1999) je zajela zahodne (Ceršak, Dvorjane, Zgornja in Spodnja Voličina, Kremberk, Zgornja Ščavnica, Zgornja Velka) in vzhodne (Benedikt v Slovenskih goricah, Crešnjevcji, Negova, Radenci, Spodnji Ivanjci, Sv. Trojica v Slovenskih goricah in Trate) slovenskogoriške govore.

² V ponazarjalnem gradivu bodo navedeni primeri iz zahodnoslovenskogoriškega voličinskega (V) in vzhodnoslovenskogoriškega črešnjevskega (Č) govora.

³ F. Ramovš (1924). Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 2.

⁴ Glej op. 3, 2.

⁵ Glej op. 3, 61.

⁶ V besedah *olje* in *zelje* je fonem /lj/ sekundarnega izvora. V večini slovenskih narečij se je razvijal kot prvotni *lj*. Ohranila so ga le redka narečja, med njimi tudi slovenskogoriško. Glej op. 3, 69.

-*át* → -*áú* → -*áo*, le v ivanjskem in radenskem govoru verjetno pod vplivom prleških govorov tudi -*á* ← **aa* ← -*áo*: 'da:o/'da:ú, s'pa:ú, ž'ga:o (V); 'ba:ú, xasno'va:ú, o'ra:ú, ž'ga:ú (Č); 'da:ú/'d'ja:ú, s'pa:, ž'ga:;

'*át* → -*áú* → -*áo* → *'*aa* → -*a*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju '*o* ← *'*oo* ← -*áo*:⁹ 'dięlo, s'ku:opo, 've:zo, v'ri:ęzo (V); g'le:da, k'lepa, po'veda, 'ža:ga (Č);

-*ít* → -*íú* → *'*ío* → *'*ía* → -*i:ja*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*íú* ← -*ít*: ka'di:ú, ko'si:ú, pi:ú, sk'ri:ú (V); ci'di:ja, lo'vi:ja, si'si:ja, vi'či:ja (Č);

'*ít* → -*íú* → -*ío* → *'*ía* → -*a*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju '*o* ← '*io* ← -*ío*: 'gu:or za'kü:ro, m'la:to, na're:do, p'ru:oso (V); 'xoda, pok'lekna, s've:ita, 'voza (Č);

-*ét* → -*éú* → -*éó* → *'*éa* → -*e:ja*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*e:o*: pər'je:o, za'če:o, 'ze:o (V); na'pe:ja, pri'je:ja, za'če:ja (Č);

-*ět* in -*èt* → -*eú* → -*eó* → *'*ea* → -*eja*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*eo* ← -*eó*: x'te:o, m'le:o, tər'pe:o, p're:o, že:o (V); x'teja, s'meja, š'teja, v'reja; p're:ja, 'že:ja (Č);

'*ět* → -*eú* → -*eó* → -*ea* → *'*ea* → -*a*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju '*o* ← *'*eo* ← -*eo* ← -*eó*: 'lie:to, 'vi:do, 'vi:ędo (V); 'gora, 'veda, 'visa (Č);

-*ət* → 'šo:ú, v ivanjskem in radenskem govoru pod vplivom prleških govorov tudi -*ã*: šã;

'*ət* → -*a*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju '*o*: na:jšo, 'ne:so, 're:ko, s'pe:ko (V); 'na:jša, nap're:ga, 'nesa, 'reka (Č);

-*ot* → -*ou*, po naliki z neimenovalniškimi skloni pa se v imenovalniku lahko tudi ohranja: 'po:ú, s'tu:ol (V); 'pou:l, s'tol (Č);

-*üt* → -*uu* → -*ü:ja*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*ü:ú*/*ü:o*/*i:ú*: 'čü:ú/'čü:o, 'gu:or o'bi:ú, 'do:j'zi:ú (V); 'čü:ja, 'gor o'bü:ja, 'doj'zü:ja (Č);

-*ýt* → -*yú* → -*yja*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*ro*/*arjo*: 'do:j za'pərjo, po'dərjo, s'tərjo (V); 'dř:ja, 'gor ot'pr:ja, 'mř:ja (Č). V dvorjanskem govoru se je končni -*l* izgubil: 'dar, za'pər, 'žər.

V prislovu *daleč* je prišlo do zgodnje redukcije kratkega *e*, kar je dalo obliko **dálč*, ki je prešla v 'da:úč, v ceršaškem govoru v 'do:č ← *dōč* ← *dáuč*.¹⁰ Prislov **dot*¹¹ ima obliko: 'du:ol/'do:j (V) in 'doj (Č).

1.1.2 Fonem /r/

Praslovanščina je imela tako imenovani navadni *r* s koronalno artikulacijo in mehki *ř*, ki je nastal kot produkt asimilacije med *r* in naslednjim *i*.¹² V slovenskogoriških govorih se *r* izgovarja kot zobnojezični fonem, tj. kot [r]: b're:ik, 'je:tre, k'ri:iš, škro'pi:ti, š'ti:ri (V); x'ren, k'ráva, 'režali, v'ro:uča (Č).

R' je razpadel v *rj*, na koncu besede in pred soglasniki pa je otrdel. Skupini *čř-* in *žř-* sta povsod ohranjeni: č're:ida, č're'pi:ja, č're:išna/č're:išja, ž'rie:be/ž're'be:, prav tako naslednje disimilacije: (1) *r-r* → *n-r*: 'ma:ntra, 'ma:ntrati, 'ma:ntrala, ž'ma:ntrani; (2) *r-r* → *j-r*: 'fa:jmošter (V), 'fa:jmašty (Č). Narečno metatezo v besedi *kopriva* poznata ščavniški in voličinski govor: kro'pi:va; za knjižno

⁷ Glej op. 3, 10.

⁸ Predstavljen je razvoj končnega velarnega *t* po posameznih skupinah.

⁹ V zahodnem (mejnem) slovenskogoriškem ščavniškem govoru je razvoj končnega velarnega *t* enak kot v vzhodnih slovenskogoriških govorih, v vzhodnem slovenskogoriškem tratenskem govoru pa kot v zahodnih slovenskogoriških govorih.

¹⁰ Glej op. 3, 50.

¹¹ Ramovš navaja naslednji razvoj: *dolč* → **dot* → *dō+i*. Glej op. 3, 50.

¹² Glej op. 3, 70.

praprot je v Ceršaški narečno *p'ra:por*. Gre za reduplicirano besedotvorno varianto iz korena **por-*, tj. psl. **por-por-ъ* (A. Šivic Dular 1990: 86, 88). Prvotno **pъpъrъ* je dalo slovensko **pъpъrъ*,¹³ v slovenskogoriškem narečju pa: '*pie:pər* (V)¹⁴ in '*pъpъr* ← **peper* ← **peper*¹⁵ (Č). Disimilatorični izpad zvočnika *l* je v besedi **mlad-let*¹⁶ 'pomlad, spomladi': *zmar'le:jtka* (V), *zmad'le:jtka* (Č). V besedi *nagelj* ← *stvn. nagallin* → *nagəlin* → *nagllin*¹⁷ je po diferenciaciji *r*:¹⁸ *'na:jgrli* (V), *'na:gerlj* (Č).

1.1.3 Fonema /m/ in /n/

Praslovanska *m* in *n* sta v slovenskogoriškem narečju ohranjena, doživela sta le premene v določenem glasovnem okolju: '*ka:lamo*, '*mo:ust*, '*mu:oški*, '*s'mu:ola*; '*de:n*, '*ni:egda*, '*no:uč*, *zvo'ni:ti* (V); '*me'so:u*, '*mi:*, '*ošmj*, *za'ma:žen*; '*kunec*, '*lešnik*, *na'va:dno*, '*nesemo* (Č).

Končni *-m* je ohranjen v ceršaškem govoru, v vseh drugih govorih pa prehaja v *-n*: '*si:i:non* (or. ed.), '*si:i:nan* (daj. mn.), '*sie:stran* (daj. mn.), '*te'lie:ton* (or. ed.), '*te'lie:tan* (daj. mn.); '*vi:skēn* (daj., mest. ed. m., s. sp.), '*vi:skin* (or. ed. m., s. sp.), '*vi:skīn* (daj. mn. m., ž., s. sp.); '*gļe:dan*, '*p're:den*, '*rie:čen*, '*se:ikan*, *ž'vi:n* (V); '*b'rāton* (or. ed., daj. mn.), '*metlan* (daj. mn.), '*žre'beton* (or. ed., daj. mn.); '*ti:sten* (daj., mest. ed. m., s. sp.), '*ti:stin* (or. ed. m., s. sp.), '*ti:stin* (daj. mn. m., ž., s. sp.); '*gu'či:n*, '*naf'či:n*, '*nūcan*, '*o'ka:plen*, '*pis'ti:n* (Č). Prvotni prislov **rěsnъ* je povsod ohranjen in se glasi '*re:isj*/*re:isen*, le v ceršaškem govoru '*re:is*. Slovenskogoriška oblika '*se:jen* je po Ramovšu¹⁹ nastala po disimilaciji *n-m* → *j-m* iz **srъnъmъ*. Narečno '*žie:nim* (V), '*ženim* (Č) 'kdor se ženi' je iz psl. **ženimъ* 'tisti, ki je ženjen' (Snoj 1997: 760). Diferenciacija *m-n* → *m-l* se pojavlja v obliki '*gū:mla*/*gūmla* za *gumno*; ²⁰ *m-n* → *v-n*: '*vie:nda*/*vie:na*' *venda* 'menda'; *p-m* → *p-n*: '*fi:špan*/*fū:špan*/*fū:špaj*. Analogični n je v besedah '*ri:emen*, '*si:emen*, '*ri:emen* (V), '*b'remen*, '*semen* (Č). Po sedanjški osnovi *napnem* ima *-n* tudi nedoločnik: '*na:pnti* (V), '*nāpntj* (Č). V vseh obravnavanih govorih je ohranjen rinezem: '*me:isjč*, '*pa:jank* (V), '*me:isenc* (Č). V negovskem, ivanjskem, črešnjevskem in radenskem govoru v besedi *pajek* rinezma ni, saj imajo '*pa:vok* ← **pa-ōkъ*.²¹ V položaju za samoglasnikom in pred soglasnikom se ohranja sekundarni nosni soglasnik: '*ba'ra:ntala*, '*šton'di:rāla*. Priponsko obrazilo *-enk* za knjižno *-ek* je v ceršaškem in kremberškem govoru: '*pa:ūlenk*, '*pon'de:ūlenk*. Glagoli *bosti*, *krasti* in *pasti* so prešli med glagole II. glagolske vrste: *za'bu:ōdnti* za *bu:ōdnen*, *fk'ra:dnti* *fk'ra:dnen*, '*pa:dnti* '*pa:dnen* (V), *za'bōdntj* za *bōdnen*, *fk'rādntj* *fk'ra:dnen*, '*pādntj* '*pādnen* (Č).

Palatalni *n'* ← *nj-*, *-nj*.²² je v slovenskogoriških govorih izgubil palatalnost in dal *n*, na začetku besede in v položaju med dvema samoglasnikoma pa je izgubil nazalnost in se razvil v nosnjeni drsnik *j*: '*gu:orna*, '*ku:ostan*, '*li:ikna*, '*p're:īdni*; '*je:ga* (rod., tož. ed.), '*ji:va*; '*gospo'di:ja*, '*goš'ti:vaje*, '*ka'me:je* (V); '*Go're:ncj*, '*gornj*, '*li:ikna*, '*za:dnič*; '*je:nj*²³ (prid.), '*jiva*; '*li'pi:je*, '*ro:ūmajē*, '*s'vi:ja*, '*žegnaje* (Č). V dvorjanskem govoru je *n'* med dvema samoglasnikoma ohranjen: '*čre'pi:nje*, '*ka'me:nje*, '*s'vi:nja*, na začetku besede pa se premenjuje z *j*: '*n'ji:va*/*ji:va*; '*čre:īsne*, '*kū:xna*, '*za:dna*.

¹³ Glej op. 3, 79.

¹⁴ Obliko '*peper* poznajo tudi v tratenskem, trojiškem in benediškem govoru.

¹⁵ Glej op. 3, 79.

¹⁶ Glej op. 3, 80, 224. Enako tudi Bezljaj: * *z mlad leta* → prisl. *zmladleta* 'spomladi', v štaj. *zmarlet* → po disim. *zmadletka* → *-dl-* > *-rl-* *zmarletka* 'pomlad'. Glej F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika (P—S)*, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 1995, 84.

¹⁷ Glej op. 3, 83.

¹⁸ Glej op. 3, 83.

¹⁹ Glej op. 3, 92.

²⁰ V ceršaškem in radenskem govoru tudi za kamen: *na'ka:ūmli*; '*kāmel*.

²¹ Glej op. 3, 107. Prim tudi F. Bezljaj (1995). *Etimološki slovar slovenskega jezika (P—S)*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 3, in M. Snoj (1997). *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: MK, 420.

²² Glej op. 3, 114.

²³ Na začetku besede je *nj* še lahko ohranjen: '*n'je:nj*, '*n'jegova*, '*n'jiva*.

1.1.4 Fonem /v/ z variantama /f/ in /ʋ/

Zvočnik v je dal v slovenskogoriškem narečju naslednje odraze:

1. v položaju pred in med samoglasniki ter pred zvenečimi soglasniki se izgovarja kot zobnoustnični zveneči pripornik v: *s'vi:ęčęca, 've:zali, 'vu:oda; ne'vi:ęsta, o'ta.va, po'vi:ędat; g'la:vna, 'i:i:ęje, op'ra:vlati; v 'lū:ft, v m'la:ki, v 've:si* (V); *c'vę:it, 've:jati, vo:ęsek; p'leve, s'po:ęvet, ži'vetj; polov'jāk, v'do:ęva, v'ro:ęęe; v'da:nfar, v 'vodo, v z've:ęške* (Č);

2. v položaju pred nezvenečimi soglasniki ter na koncu besede se izgovarja kot zobnoustnični nezveneči pripornik f: *be:z'ga:fke, 'di:ęlafci, f'ča:si, s'ta:fti, 'zi:ifčę; f'cu:oto, f'ku:oš, f'šo:ęlo; 'mętef, p'ra:f, zd'ra:f* (V); *f'čera, f'sa:kj, 'ilofca, pos'täftj; f'čękrj, f'ki:ble, f'k'le:itj; 'būkef, b'ęskef, 'ce:if, p'rřf* (Č).

/V/ ima varianto [ʋ] za samoglasniki v posameznih besedah: *'A:ęstrija, 'a:ęto, xid'ra:ęlična, po'za:ęna, 'ra:ęno*. V vzglasju besede v lahko onemi: *'sa:ki, z'di:ęgti, 'zemen, 'ze:ti*. Ščavniški, ceršaški in voličinski govor poznajo onemitev končnega -v v prislovu **domovv*:²⁴ *do'mu:*. V skupini -řv končni v izgubi zven: *'bęřf, čęřf* (V); *o'bř:f, pos'tř:f* (Č). Prvotno **dvęri* je dalo *d've:řid'veřj*, kar je iz **dvęri*, to pa iz **dęri*.²⁵ Vsi obravnavani govori poznajo disimilacijo v-m → l-m v besedi *vamp*: *'la:mp' / lāmp*, metatezo v skupinah *umi-*, *ubi-*: *'mu:jti, 'bu:jti* ter protetični v: *'vu:jžgen, 'vū:xa, 'vū:ęec, 'vū:jzda, 'vū:ste, 'vū:ięš* (V); *vog'ljje, vog'lo:ęf* (rod. mn.), *'vo:ęsko, 'vu:jžgen, 'vū:ra, 'vū:š* (Č). Disimilacijo v besedi *javor* poznajo ceršaški, tratenski, ščavniški in voličinski govor: *'ja:bor*. Ceršaško *'bi:ębęrcę* in tratensko *'bebęrcę* je po asimilaciji iz **veberca*, to pa po disimilaciji iz *veverca*.²⁶ Slovenskogoriško *'za:vec* je iz **zaęc* ← **zajęcř*, kjer se je zev odpravila z glasom -v.²⁷ Prvotna oblika *k'lūčanica* 'ključavnica' je ohranjena in se glasi *k'lū:ięčanca* (V), *k'lū:ęčenca* (Č). Koren *kvok-* je ohranjen v besedi *k'vo:ękla* 'koklja'.²⁸ Začetni nenaglašeni etimološki u- pred nezvenečimi soglasniki preide v v → f, v vzglasju pa lahko tudi onemi: *f'k'ra:dęti, f'sie:ęne, f'stre'li; ftęrgan; 'bo:ęgi, m're:iętj; f'čiętj, f'k'rādętj, f'sexne; 'bo:ęgati, m're:iętj, s'ta:fti* (Č).

1.1.5 Fonem /j/

Svetli drsnik j je naslednik praslovanskega nj in praslovanskega d', pojavlja pa se tudi kot novonastali prehodni glas: *'bu:ožji, je'se:n, 'jie:zik, tri'je; 've:jati; b're:ja, 'me:ja, 'že:ja; 'xu:jdo, 'na:jšo, 'u:ojgn, 'u:ojstro, 'vu:jžgen, 'vū:jzda* (V); *'jābuke, 'jūk, 'jūžna, lid'je; 'se:jalj; b're:ja, 'me:ja, 'že:ja; 'xu:jda, 'mu:jca, s'ta:ęnga, 'vu:jžgen, 'vūjzda, žga:jnkj* (Č).

V ivanjskem, črešnjevskem in radenskem govoru imajo *'že:den 'žejen*, v orodniku ed. ž. sp. pa se končnemu o pritakne deiktični -j²⁹ in nastane navidezna končnica -oj: z *'lipoj, z 'māterjoj, z 'mizoj, s 'sestroj, z 'ženoj*; enako še: z *'me:noj, s 'te:boj, s 'se:boj*; ščavniški in trojiški govor poznata prehod j v n: *š'ka:me*.

1.2 Nezvočniki

1.2.1 Fonema /p/ in /b/

Ustničnika p in b, nastala iz praslovanskega p in praslovanskega b, sta v govoru dobro ohranjena, le b pred premorom ali nezvenečim soglasnikom izgubi zven:

²⁴ Ramovš meni, da je onemitev analogičnega izvora. Glej op. 3, 142.

²⁵ Glej op. 3, 150.

²⁶ Glej op. 3, 151.

²⁷ F. Ramovš (1936). *Kratka zgodovina slovenskega jezika* I. Ljubljana: Akademsko založba, 185.

²⁸ Primarno **kvocęka* je izvedeno iz onomatopeje *kvokati*. Glej: F. Bezljaj (1982). *Etimološki slovar slovenskega jezika K—O*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 117.

ko'pi:ca, k'ru:op, pro'so:u, s'pa:li; 'bu:otra, 'bu:ožji, 'bu:utana, s'kü:bin; go'lo:up, g'ru:op, 'ro:up; g'ra:pu, x'le:ipček; op 'sie:dmix (V); 'lü:palj, 'pe:tek, p'le:salj, 'po:ulek; 'ki:bla, ne'bo:u, ob'ra:jde, t'rebalo; go'lo:up, 'zo:up; op'k'la:tkj, pos'küptj, 'ze:pstj; op 'Šavnicij (Č).

Druge spremembe so naslednje: v skupini **prt* → *pt*³⁰ se je začetni glas izgubil: *'ti:č, 'ti:či (V)*, v negovskem, ivanjskem, črešnjevskem in radenskem govoru pa se je iz *vtič* ← *pt* ← **prt* razvila oblika *f'tič, f'tičj*: **bčela* → *pčela*,³¹ iz česar se je povsod razvil *'če:la*, le v ceršaškem govoru po premetu tudi *č'e:la*. Glasova *p* in *b* podajata tudi tuji *p* in *b*. Slovenski *p* nastane za germanski *b* v začetku besede, geminaciji ter v skupini *-mb-*: *k'rü:mpasti, 'pa:uri, p'la:va, 'pu:ter, 'pü:ngrat, 'pü:šli (V); 'puter, 'pü:ngrat, 'pü:šli (Č)*, mlajše prevzete besede pa že imajo *b*: *b'lõ:nt, 'fa:rba, 'ri:ibati (V); ba'ru:se, xer'bi:ja, k'rbüla, p'ro:ba (Č)*. Iz ide. *p* → germ. *f* → v stari bavarščini *v* → slov. *b*:³² *'ba:rati, 'ba:sati (V); 'ba:ratj, 'bãsatj (Č)*. Stvn. dat. pl. (zi)pfinkustin³³ je dal *'fi:nkošti/'fi:nkišti/'fii:nkošti*, nem. nar. (zi)finfchustin³⁴ pa *'be:inkošti* v ceršaškem govoru. Začetni *pf-* starejše izposojenke substituirajo s *f*: *'fa:jmošter/'fa:jmaštj, 'fa:rof*.

1.2.2 Fonema *t* in *d*

Zobnika *t* in *d*, nastala iz praslovanskega *t* in praslovanskega *d*, sta v obravnavanih govorih dobro ohranjena, le *d* na koncu besede in pred nezvenečim nezvočnikom izgubi zven:

mla'ti:itva, st'ri:exa, s'tü:denec, ži'vi:eti; 'di:elo, p're:idni, pre'di:ivo, 'tü:idi; b'ro:ut, 'di:et, pom'la:t, 'pu:ot, 'zie:lot; ot'pre:iti, 'pu:otplat, 'rie:tkva, s'la:tka; ot 'xi:še, pot st'ri:exo (V); 'gu:čati, ko'ko:ut, te'lečj, t'ra:vník; 'dãleč, 'deca, 'devatj, do'ma:, d'va:, 'seden; x'la:t, 'kãt, 'le:t, 'me:t, 'so:usit; pot'ko:uva, 'retkva, 're:itka; ot 'xiše, ot za'če:tka (Č).

Prvotni skupini *tl, dl* sta se v slovanskih jeziki razvijali različno: v vzhodni in južni slovanščini sta prešli v *l*, zahodna slovanščina pa ju je ohranila.³⁵ Obe skupini je na svojem ozemlju v Alpah ohranila tudi vsa severna slovenščina,³⁶ ponekod pa sta se ohranili do danes. Poznajo ju v ziljskem narečju, pa tudi druga severna slovenska narečja kažejo po nekaterih ostankih na to, da so imela nekdanj še neasimilirani skupini *tl, dl* (okolica Slovenj Gradca, severnoštajersko narečje, severnopohorsko remšniško narečje).³⁷ Prehod skupin *tl, dl* → *l* je potekal že na slovenskih tleh.³⁸ Kjer koli ima današnja slovenščina skupini *tl, dl*, tam sta nastali potem, ko se je prvotno slov. *tl, dl* že asimiliralo v *l*,³⁹ torej sta sekundarnega izvora. Primarna skupina *dl* v slovenskogiškiem narečju ni ohranjena: *'ši:la, 'vi:lce, 'vi:le (V), 'šilo (Č)*. Pri glagolih, katerih koren se končuje na zobni zapornik *t* ali *d*, se v opisnem deležniku na *-l* pojavlja disimilacija *tl, dl* > *l*: *c'vie:la, fk'ra:la, 'je:ila, 'ji:eli, 'pa:la, sp'rie:li (V); c'velj, fk'rãlj, 'jelo, 'pãla, p'rela (Č)*. Skupina *tl-dl* se lahko diferencira v *kl-gl*: *g'le:itva, k'la:či; 'ku:čen, 'ku:ukla 'tolklja* po prehodu *t* → *k* (V); *g'le:itva, k'lãčiti; 'ku:čen, 'ku:kla (Č); dn* → *gn*: *g'na:r, g'nie:s/nie:s* ← **dъnъb (V), g'nes (Č)*. Za **dъchorъ*⁴⁰ imamo pravilno *t'xor* v

²⁹ Glej op. 3, 170.

³⁰ Glej op. 3, 177.

³¹ Glej op. 3, 178.

³² Glej op. 3, 190.

³³ Glej op. 3, 190.

³⁴ Glej op. 3, 190.

³⁵ Glej op. 3, 191.

³⁶ Glej op. 3, 193.

³⁷ Glej op. 3, 196.

³⁸ Glej op. 3, 198.

³⁹ Glej op. 3, 200.

⁴⁰ Glej op. 3, 214.

benediškem, ivanjskem, črešnjevskem in negovskem govoru, drugod pa je vzglasni *t* onemel: *'xu:or*. Začetni *tk-* se lahko olajša v *k*: *'ka:uci*. V vseh obravnavanih govorih ima prvotni prislov **kude* → **gde* obliko *'ge:j*,⁴¹ v ščavniškem, voličinskem, ceršaškem in tratenskem govoru tudi *'ki*, ki je nastala po redukciji zapornika *d* iz **kdi*,⁴² v benediškem, ivanjskem, črešnjevskem in radenskem govoru pa tudi *'gi*. *'Ke:ri/'ke:r* je po redukciji zapornika *t* iz **kteri*. Za **trvje dbn*,⁴³ imamo *'ki:edy/'tie:dy* (V)⁴⁴ in *t'jeden* (Č). V položaju pred soglasnikom lahko *t* zaradi lažjega izgovora onemi: *'karsni*, *'lü:šna*, *m'la:ci*. Izpade lahko tudi *d*: *e'no:uk* ← *ednok*. Prehod *d* → *r* v skupini *dl* imamo v *zmar'le:itka*⁴⁵ ← **mlad-let*⁴⁶ 'pomlad, spomladi'.

1.2.3 Fonemi /k/, /g/ in /x/

Vsi trije fonemi so v slovenskogoriškem narečju dobro ohranjeni, le *g* na koncu besede izgubi zven:

'bi:k, *k'lo:up*, *'mu:okra*, *'skro'pi:ti*; *d'rü:igi*, *g'lu:odati*, *'ja:goda*, *zap're:gli*; *b're:ik*, *k'ro:uk*, *p'lü:ik*, *s'ne:ik*; *x'ri:en*, *'xu:jdo*, *'mie:xka*, *s'me:ix* (V); *k'lätj*, *k'ro:upyce*, *'obe:iskj*, *žve'kälj*; *bla'go:u*, *'go:usta*, *z'di:gne*, *ž'ga:jnkj*; *'bo:uk*, *d'ro:uk*, *'me:sink*, *'po:ulek*; *xo'dilj*, *k'rüx*, *'kü:xan*, *'lexkj* (Č).

Pripornik *x* na koncu besede lahko onemi: *f'ča:si*; v ceršaškem govoru se pojavlja kot protetični glas: *'xe:jda* 'ajda'. Skupina *gt* → *xt*: *'no:uxet*; *kt* → *xt*: *'la:xet*;⁴⁷ *xč* ← *kč*⁴⁸ → *šč*: *š'če:rka* in nato *č*: *'če:rka*, *'če:r*; *xt* → *št*: *š'te:ila*, *š'telj*, v ceršaškem in benediškem govoru → *st*: *s'ti:eli*; *gl* → *dl*: *'ka:ndla* (Č); *k* → *g*: *muzi'gánt* (Č). Nikalni zaimek **nikvtože* → **nixtše* → **nixčē*⁴⁹ → *nišče* se glasi *'ni:še/'niše*. Za knjižno *hruška* je *g'rü:iška/g'rü:ška*.⁵⁰ Glagol *hoteti* ima nepoudarjeno sedanjško obliko *'če:in* in nikalno *'ne:čen/'nečen*. V skupini *sl-* se lahko pojavi prehodni zapornik *k* (*sl-* → *skl-*): *sk'lo:jze*. V *'du:kšj*⁵¹ ← *doljši*, *'du:kša*, *'du:kšo* je *k* iz *g*. Za lastno ime *Marjeta*, biblijsko *Margarita*,⁵² slišimo *Mar'ge:jta* (V).

1.2.4 Fonemi /c/, /č/, /s/, /š/, /z/, /ž/

Zlitnika *c*, *č* in priporniki: sičnika *s*, *z* in šumevca *š*, *ž* v slovenskogoriških govorih niso doživljali večjih sprememb, le *z* in *ž* v položaju pred nezvenečimi nezvočniki in pred premorom izgubita zven:

'cu:ota, *x'la:pec*, *te'ti:ca*; *'cie:la*, *'mie:čen*, *s'rie:ča*; *'go:uska*, *'ji:esti*, *p'ru:osin*; *b'ri:eza*, *po'zi:imi*, *'ri:ezati*; *'ni:sko*, *ras'te:gnen*; *'ja:s*, *'vo:uš*; *'ku:oš*, *'me:išan*, *'mie:ša*; *'bu:ožič*, *ože'ni:ti*, *že'li:ezo*; *'tie:ška*, *zas'lü:iška* (rod. ed.); *'die:š*, *'mo:uš*, *'nu:oš*, *s're:iš* (V); *c'vi:rkj*, *de'ce:mbra*, *žga'nica*; *ko'láček*, *'močno*, *s'pečij*;

⁴¹ Ramovš meni, da je ta oblika nastala ali v križanju med **gde* in **ke* ali pa iz **gde* po asimilaciji glasu *d* na *g*. Glej op. 3, 216.

⁴² Glej op. 3, 215.

⁴³ M. Snoj (1997). Slovenski etimološki slovar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 657.

⁴⁴ Po Ramovšu je *k* ← *k'* ← *t'i*. Glej op. 3, 225.

⁴⁵ To obliko poznajo v ščavniškem, voličinskem, velškem, ceršaškem, trojiškem in benediškem govoru.

⁴⁶ Glej op. 3, 80.

⁴⁷ V ščavniškem govoru tudi *'ni:exto* ← **nē-kyto*.

⁴⁸ Glej op. 3, 230.

⁴⁹ Glej op. 3, 230.

⁵⁰ Ramovš meni, da je poleg *kruša* imela že praslovanščina tudi še *gruša*. Menjavo med *k* in *g* pojasnjuje z različno substitucijo tujega glasu, saj je beseda psl. izposojenka; dopušča pa tudi možnost, da je prvotno *gruša* spremenjeno v *kruša* po deminitivu **krušoka*, kjer bi *k-* nastal po asimilaciji na *-k-* v notranjosti besede. (Glej op. 3, 231.) Da gre za staro izposojenko iz neznanega jezika, misli tudi Bezljaj. Prim. F. Bezljaj (1976). Etimološki slovar slovenskega jezika (A—J). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 205.

⁵¹ To obliko poznajo samo v vzhodnem slovenskogoriškem podnarečju.

⁵² F. Bezljaj (1982). Etimološki slovar slovenskega jezika (K—O). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 168.

'go:u:stj, 'letos, p'la:stj; 'mɤ:zlo, vo'ziti, 'zi:t; is'pi:t, ras'te:gna, z've:iskj; 'jās, s'ko:us, 'vo:us; g'rü:ška, 'me:išati, 'še:st; 'ma:žen, že'lo:u:dec, 'žena; 'teško; g'lāš, 'mo:uš, 'ri:beš (Č).

Za sloven. *srajca* se sliši oblika z analogičnim *-k-*⁵³ *s'ra:kca* (V), *s'rākca/s'rākica* (Č). Rezultati druge palatalizacije so redki, ohranjeni v splošno slovenski obliki *otroci: ot'ru:oci*.⁵⁴ Za staro disimilacijo gre pri razvoju *čt* → *št*: *čbtyre → sloven. *štiri*,⁵⁵ enako tudi v slovenskogoriškem narečju: *š'ti:rje, š'ti:ri*. Priponnik *s* v skupini *sk-* → *š*: *šk'ri:ja, š'ku:orja* (V); *šk'rīja, š'korja* (Č); *s* → *š*: *še'la:ta/ša'la:ta* (V), *še'lāta/ša'lāta* (Č); *sc* → *šč*: *šč'i:n 'scati'*; *saz* → *z*: *z'i:ti, z'ü:jen*. Prvotno **ve'š*i → **ve'š*i je po prehodu *t'* → *k* dalo *věkši*:⁵⁶ *'ve:kšj, 've:kša, 've:kšo*.⁵⁷ Pred *j* ← *n'* priponnik *z* po jotaciji preide v *ž*: *z'məržjeno, ž'ji:n, ž'jo:u, ž'jive*. Glagoli s korenem na *-s/-z* tvorijo deležnik na *-n* po analogiji s IV. glagolsko vrsto: *od'nie:šeno, s'ti:šjeno, zg'ri:ženo*. V predlogu iz samoglasnik *i* pogosto upade, priponnik *z* pa po asimilaciji preide v *s*: *z'ja:buk, z'Mu:rske; s'Kō:rene, s's'la:me* (V); *z go'rice, z že'leza; s pa'pi:ra, s'ti:stega* (Č). Skupina *šč* se je v slovenskogoriških govorih asimilirala v *š*: *'i:šen, 'lü:šti, 'ni:še, og'ni:še, še'ti:ije* (V); *k'le:išj, 'küšar, 'pi:šek, 'teša, 'ti:šalo* (Č).⁵⁸ Za sloven. *-ški* je v ivanjskem govoru tudi *-čki*: *ko'vāčkj, 'te:xnička, vendar člo'veškj, ne'beškj, 'türškj*; *-čti* → *-šti*: *'doj'leštj*.⁵⁹ Vzglasni *s* lahko onemi: *p're:idni, p're:idna, p're:idno; p'ro:uti*.

1.2.5 Fonem /f/

Praslovanščina nezvenečega zobnoustničnega priponnika *f* ni poznala. Pojavljal se je le v besedah, ki posnemajo naravne glasove, in v prevzetih besedah.⁶⁰ V slovenskogoriških govorih ga slišimo kot varianto zvočnika *v* (glej 1.1.4), pojavlja se kot odraz za začetni *pf-* v starejših izposojenkah (glej 1.2.1) in v mlajših prevzetih besedah: *'fa:rba, 'fa:šank, 'fe:ritik, 'fo:uter, 'fo:utrat, f'ru:štik, k'nu:of, 'lü:ft, pla'fo:un, š'tü:nfe, ž'la:jf* (V); *'fa:jn, 'fa:rbalj, f'lisik, f'riškj, 'fülatj, g'rifj, 'ša:fla, 'ši:fe, š'käf, š'ra:ufalj, t'rofj, 'ža:jfa* (Č).

Navedenke

Bezljaj, France (1995). Etimološki slovar slovenskega jezika (P—S). Ljubljana: SAZU.

Koletnik, Mihaela (1999). Slovenskogoriško narečje. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Doktorska disertacija. Računalniški iztis.

Snoj, Marko (1997). Slovenski etimološki slovar. Ljubljana: MK.

Šivic Dular, Alenka (1990). Poimenovanja za 'Filix' v slovanskih jezikih. Razprave SAZU = Dissertationes XIII.

⁵³ Slovensko *srajca* je izpeljano iz *srajčica*, to pa se je razvilo iz *sračica* psl. **sorčica*, kar je izpeljanka iz psl. **sorka* 'srajca'. To se ohranja v csl. *sraka* 'obleka', stsl. *sraky* 'tunika' (Snoj 1997: 599; prim. tudi Bezljaj 1995: 302). Deminutiv *k sraka* se stsl. pravilno glasi *sračica* in z analogičnim *-k-* (kakor v *rokica*) dobimo obliko *sračica*. (Glej op. 3, 288.) Tudi Škrabec si je analogično obliko *sračica* prav razlagal (P. Stanislav Škrabec, *Jezikoslovna dela 4* /ur. J. Toporišič/, Nova Gorica, Francišanski samostan Kostanjevica, 1998, 252.); nastanek *sračica* < *sračica* pa razlaga z disimilacijo č-c : j-c (*sračica* > **sraica, sračica*), kar po Ramovšu (op. 3, 288) ni verjetno. Ramovš sklepa, da je pojav starejši in sponira razvoj *sračica* > *sračica* > *srajca*.

⁵⁴ Zapisala sem tudi *ot'ru:oki* (Kremberk), *ot'roki* (Trate) in 'di:eca'otroci' (Zgornja Ščavnica).

⁵⁵ Glej op. 3, 292.

⁵⁶ Glej op. 3, 296.

⁵⁷ Glej op. 51.

⁵⁸ Skupina *šč* je ohranjena v knjižnih besedah: *'ko:ušček, očite'lišče, p'lošča*.

⁵⁹ Glej op. 51.

⁶⁰ Glej op. 3, 162.

Literatura

Bezljaj, France (1976, 1982, 1995). Etimološki slovar slovenskega jezika (A—J; K—O; P—S). Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik.

Ramovš, Fran (1924). HG II, Konzonantizem. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

— (1936). Kratka zgodovina slovenskega jezika I. Ljubljana: Akademsko založba.

Snoj, Marko (1997). Slovenski etimološki slovar. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Šivic Dular, Alenka (1990). Poimenovanja za 'Filix' v slovanskih jeziki. Razprave SAZU = Dissertationes XIII, 73–97.

Škrabec, Stanislav (1998). Jezikoslovna dela 4. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.

Mihaela Koletnik

UDK 811.163.6'282.2'342.42(Goriško)

SUMMARY

DEVELOPMENT OF CONSONANTS IN THE SLOVENSKE GORICE DIALECT

While the development of vowels in the Eastern Slovenian gorice subdialect differs from the Western one in preserving quantitative oppositions, the consonant system shows no significant differences. It contains the sonorants *l, r, m, n, j, ĵ, v* (with the allophonic variants *f* and *ʎ*) and the non-sonorants *p, t, k, s, š, b, d, g, z, ž, č, f, c, x*, thus differing from the standard literary system only in the development of a few individual sounds.

The Proto-Slavonic *l, l* and *l'* merged into the central *l*. *l* before consonants also became *l*. The final *-l* is in the Eastern Slovenian gorice subdialect and the Ščavnica speech pronounced *ʎ/-ja* in stressed syllables ('*da:ʎ, ko'si:ja*) and *-a:nesa* in other positions, while in the Western Slovenian gorice subdialect it is pronounced *-ʎ/-o* in stressed syllables ('*vi'č:ʎ, za'č:o*), and *-o* in unstressed syllables ('*di:elo*). *R* does not differ from treatment in the standard literary language. *R-r* → *n-r* ('*ma:ntra*) and *r-r* → *j-r* ('*fa:jmošter*), the clusters *črě-* and *žrě*. The final *-m* → *-n* ('*xodn, m-n* → *m-l* ('*gü:mla*); *p-m* → *p-n* ('*fi:špan/fü:špan*); *m-n* → *v-n* ('*vie:nda/venda 'menda*'). The analogic *n*: *b'ri:emen, 'semen*; rhymism:

'me:išyc, 'pa:jank. *N'* lost its palatal quality and became *n* ('*ku:ostan*), while in the initial position and between two consonants it lost its nasal quality and became the nasalized liquid *ŋ* ('*ĵiva, s'vi:ja*). *V* is [*v*], and before voiceless non-sonorants and pauses it is *f*: *V-m* → *l-m*: ('*la:mp*); metathesis in clusters *umi-, ubi-* ('*mu:ĵi, 'bu:ĵi*). *J* appears also as a newly formed transitional sound. The non-sonorant system is the same as in the standard literary language. Voiced non-sonorants become voiceless in word-final position before a pause and in front of voiceless non-sonorants. *Pt-* → *f* ('*tüč*). The primary cluster *dl-* → *l* ('*vi:lce, 'vile*). *Tl,* *dl* → *l* ('*vie:la, ĵk'räla*). *Tl-dl* → *kl-gl* ('*g'le:ĵiva, k'läčĵi*); *dn* → *gn*: *g'nar; g'nes*. *Xč* → *šč/č* ('*š'č:rkā/č:rkā*); in the Eastern Slovenian gorice subdialect *xt* → *st/št* ('*te:ĵla/s'te:ĵla 'xotela*) and the analogic *-k* ('*du:kšĵi*). *Sk-* → *šk* ('*šk'rĵa, s'ku:orĵa*), *šč* → *š* ('*k'le:iše*), *z* in front of *ĵ* ← *n'* → *ž* ('*žĵive, žĵo:ŋ*). In the Eastern Slovenian gorice subdialect → *k* ('*ve:kšĵi*). *F* changes into *v*; it appears already in older and younger adopted words: *b'ri:tof, 'cu:falĵ, 'fa:jn, 'fa:rba*.